

EDUCAȚIE. EDUCAȚIA FORMALĂ, NONFORMALĂ ȘI INFORMALĂ: DELIMITĂRI ȘI PUNCTE DE TANGENȚĂ*

DOI: 10.5281/zenodo.4090442
CZU: 37.015

Doctor habilitat, profesor universitar **Vladimir GUȚU**
ORCID iD: 0000-0001-5357-4217
Universitatea de Stat din Moldova

EDUCATION. FORMAL, NONFORMAL AND INFORMAL EDUCATION: DEFINITIONS AND TANGENCY POINTS

Abstract. This article addresses the problem of general forms of education, with the focus being on non-formal education. It is important that non-formal education is analyzed as a component part of the educational system, on the one hand, and as a component part of the education sciences, on the other hand. The comparative analysis of formal, non-formal and informal education opens up new perspectives for exploiting their efficiency in the context of lifelong education.

Keywords: education, formal education, non-formal education, informal education, educational process, educational purpose, educational paradigm, sociocentric approach, psychocentric approach.

Rezumat. În articolul dat se abordează problema formelor generale ale educației, accentul fiind pus pe educația nonformală. Important este că educația nonformală se analizează ca parte componentă a sistemului educațional, întâi de toate și apoi ca parte componentă a științelor educației. Analiza comparativă a educației formale, nonformale și informale deschide noi perspective de valorificare a unei eficiențe a acestora în contextul educației pe parcursul întregii vieți.

Cuvinte-cheie: educație, educație formală, educație nonformală, educație informală, proces educațional, finalitate educațională, paradigmă educațională, abordare sociocentrică, abordare psihocentrică.

Introducere

Educația în toate trei forme generale – formală, nonformală, informală – este puternic influențată de filosofia postmodernismului. În acest sens se evidențiază mai multe tendințe.

Una dintre tendințe este numită paradigma umanistă a educației, care este orientată spre dezvoltarea maximă a eului propriu, a personalității, spre dezvoltarea experiențelor proprii.

În acest sens, formabilul este privit ca subiect al educației, a cărui dezvoltare este mai eficientă când apare armonia dintre procesul de socializare și individualizare. De fapt, abordarea psihocentristă și sociocentristă constituie o dimensiune importantă în constituirea educației postmoderne. Această armonie dintre abordarea sociocentrică și psihocentrică poate fi atinsă atunci când „poziția” externă a educației devine cea internă a educabilului. Educația nu trebuie limitată/ înțeleasă ca

un proces de socializare, deoarece în acest proces (în realizarea ideilor sociale) participă persoane diferite cu particularități individuale și logică proprie de viață. La fel, educația nu este un proces individualizat, deoarece în acest caz nu dispar condițiile sociale și culturale de realizare a acestui proces.

Este cunoscut faptul că persoana, în procesul socializării, își formează calități tipice pentru purtătorii unei anumite culturi, însă nu se limitează la acestea. Tipicul devine un mijloc și o modalitate de manifestare a trăsăturilor individuale și, în primul rând, în situații noi/necunoscute. Numai în cazul determinării sociale persoana își caută locul său în cadrul cooperării sociale, al tipului de activitate și își construiește proiecte de cooperare mai eficiente, axate pe criteriile culturale și sociale de calitate. Așadar, în contextul postmodernității, teoriile despre educație, instruire, socializare rămân în vizorul cercetătorilor, psihologilor și pedagogi-

* Articolul a fost realizat în cadrul Proiectului instituțional aplicativ „*Cadrul conceptual, metodologic și managerial al educației nonformale în Republica Moldova*”, cifrul 20.80009.0807.23.

lor, având ca problemă prioritară abordarea paradigmatică psihocentristă și sociocentristă a acestor fenomene.

În postmodernitate este important semnul comprehensiunii, fiind semnul unei personalități în integralitatea funcțiilor psihice și organice, al unei personalități care utilizează orice element furnizat de interioritatea sa. Comprehensiunea demonstrează o personalitate care simte situația existențială a propriului interior și a lumii exterioare.

Așadar, educația postmodernă, prin varianta sa umanistă, încearcă să se demonstreze că se poate realiza o educație consonantă cu abordarea existențială a personalității, pornindu-se de la ideea că accentuarea subiectivității permite fiecăruia să-și ia în sarcină personalitatea în unicitatea ei, să se accepte ca sine, conștient că va găsi aici un punct de vedere original asupra lumii. Coordonatele fundamentale sunt centrarea pe persoană, pe creșterea și evoluția ei. Însă, centrarea pe ființa umană nu se face în detrimentul raționalității. Deschiderea persoanei către ceea ce se petrece în ea înseamnă, implicit, și o analiză a dimensiunii raționale, dar nu în detrimentul intuiției și afectivității.

Integralitatea persoanei, totalitatea, subiectul care se construiește pe sine sunt coordonate ale postmodernității. În felul acesta, postmodernitatea are un pronunțat caracter antropocentrist. Manifestarea autentică a profesorului/educabilului este șansa evoluției: „Dacă o ființă umană se acceptă pe ea însăși, este în acord cu ea însăși asupra valorilor vehiculate într-o situație educațională, ea nu va fi defensivă, nu va dori să se elibereze de influența altuia” [1, p. 106].

O altă dimensiune a postmodernității este legată de conceptul constituirii unei societăți a cunoașterii. Sistemul de învățământ, în acest sens, este cel mai important și mai activ participant prin angajarea puternică în transmiterea fundamentelor adevărului, ale frumosului și binelui în dezvoltarea la elevi a necesităților de a explora în profunzime ceea ce este valoric. Cunoașterea este privită ca o funcție vitală, primordială și decisivă în formarea personalității, în schimbarea ființei umane.

O conștientizare a stării de fapt a cunoașterii, a principalelor caracteristici și evoluții ale acesteia în condițiile societății contemporane moderne este de primă însemnătate pentru a înțelege influențele imediate și de perspectivă ale acestui fenomen asupra evoluției umane în aspectele ei calitative – de *instruire și educație* [6, pp. 82-84].

În această perspectivă, se impune valorificarea interconexă a educației formale, nonformale și informale.

Conceptul și funcțiile educației

Realitatea pedagogică actuală se caracterizează prin existența unui număr mare de abordări cu privire la „educație”, „procesul educațional”, „finalitățile educaționale”. Important este că paradigmele tradiționale ale educației „conviețuiesc” cu cele moderne/postmoderne, îmbogățindu-se reciproc. De fapt, paradigmele postmoderne ale educației pot fi clasificate în două categorii:

– *Prima categorie* ține de umanizarea și umanizarea educației și are la bază modelul psihocentrist/pedocentrist (elevul este centrul și scopul de bază al educației, subiectul actului educațional). În cadrul acestei abordări teoria educației și teoria instruirii rămân constituentele pedagogiei generale.

– *A doua categorie* se axează pe integrarea abordării sociocentriste și a celei psihocentriste, pe corelarea factorului psihologic, individual cu cel social. În cadrul acestei abordări, fundamentele pedagogiei și teoria educației sunt integrate (tratate separat în pedagogia modernă și tradițională) într-o teorie generală a educației. Având o sferă de referință de maximă generalitate, „educația include, ca principalele subsisteme, activitatea de instruire și activitatea de formare profesională” [3, p. 147]. Abordarea postmodernă a educației se corelează cu o paradigmă pedagogică nouă – curriculumul (R. Tyler).

Educația definită în spiritul paradigmei curriculumului sintetizează toate resursele pedagogice existente privind activitatea de formare-dezvoltare permanentă a personalității (S. Cristea).

De fapt, toate abordările moderne și postmoderne definesc direct și/sau indirect educația ca un fenomen cultural (sociocultural). Înțelegerea „culturii” în calitate de categorie pedagogică permite identificarea a trei aspecte ale educației: **social-normativ** – identificarea cu anturajul sociocultural și profesional și, în primul rând, cu normele acestuia; **individual-cognitiv** – autoformare, autorealizare, autoconducere, autocunoaștere;

acțional-valoric – interconexiunea cu mediul uman, acceptarea/neacceptarea valorilor, promovarea viziunii și importanței proprii.

Primul aspect descoperă importanța socioculturală a educației în calitate de continuare a societății într-o personalitate aparte prin acceptarea normelor, tradițiilor respective. În acest sens, cultura devine un mijloc de percepție a fenomenelor, proceselor, determinând aprecierea acestora și modelul comportamental.

Al doilea aspect descoperă importanța educației în constituirea individuală, ceea ce este imposibil fără a căuta esența propriei vieți. Pierderea sensului vieții aduce, deseori, la agresiune nemotivată, suicid etc.

Al treilea aspect descoperă mecanismele educației, căile atingerii unității calităților individual-personale. Aceste mecanisme nu sunt altceva decât interconexiunile/interinfluențele părților implicate în procesul educațional. Finalitatea acestui proces devine activitatea celui ce se educă ca formă de acceptare a convingerilor subiective proprii.

Dimensiunea subiectivă în cadrul educațional se caracterizează prin:

- **libertatea** comportamentului și a activității, care este determinată de sistemul de valori și orientări ale individului. Libertatea este în legătură directă cu așa indicatori ca: conștientizarea, responsabilitatea, voința, gândirea pronostică, stabilitatea;
- **demnitatea** – atitudinea valorică internă față de sine și față de ceilalți, axată pe autoaprecierea importanței proprii pentru partenerii de dialog. Demnitatea individuală a omului reprezintă nucleul social al comportamentului social, atitudinal și profesional. Personalitatea își realizează libertățile proprii, stimează și libertățile altuia, fără a-l folosi pe acesta în obținerea obiectivelor proprii; prin aceasta și se manifestă demnitatea omului;
- **capacitatea de a dialoga** în comportament, activitate, comunicare; orientarea la comunicarea cu partenerul/partenerii în mod egal, fără a pretinde la monopol sau la adevăr în ultima instanță și acceptarea dreptului altora la diferență. Aceasta și este deosebirea dintre subiectivitate și subiectivism;

- **autodeterminarea** – este privită ca un proces de înțelegere a eului său (a poziției proprii, obiectivelor și a mijloacelor de autorealizare) în cadrul contextual, de corelare a viziunilor proprii cu cele promovate în societate/de societate. Esența autodeterminării constă în identificarea și realizarea viziunilor proprii în situații problematizante, când persoana este pusă în fața necesității de a face o alegere între alternative de maximă importanță pentru viața ei. *Autodeterminarea* nu este o stare a omului, ci un proces continuu în care el se află.

Identificarea acestor patru aspecte caracterizează educația în calitate de proces culturologic de formare a calităților umane ale individului/omului. Această abordare are în vedere: asimilarea valorilor, normelor umane, dezvoltarea/autodezvoltarea creativă și autodeterminarea omului.

În acest context, educația poate fi privită în *sensul cel mai larg – sociocultural* – ca unitate a influențelor formative ale instituțiilor sociale care asigură transmiterea din generație în generație a experiențelor socioculturale acumulate, a valorilor și normelor morale.

În sens larg – pedagogic, educația este un proces determinat teleologic de formare a personalității în condițiile unui sistem organizat care asigură interconexiunea/interinfluența dintre educatori și educabili.

În sens îngust – pedagogic, educația reprezintă o activitate special organizată în scopul formării unor calități, atitudini anume determinate teleologic (*a se vedea Figura 1*).

Așadar, educația ca proces reprezintă un sistem de acțiuni de transformare în sens pozitiv a ființei umane, în raport cu finalitățile preconizate.

I. Cerghit definește educația și din alte perspective:

- **educația ca acțiune de conducere** (dirijarea evoluției individului spre stadiul de persoană formată autonomă și responsabilă);
- **educația ca acțiune socială** (activitatea planificată ce se desfășoară pe baza unui proiect social, care comportă un model de personalitate);
- **educația ca interrelație umană** (efort comun și conștient între cei doi actori – educatorul și educatul);

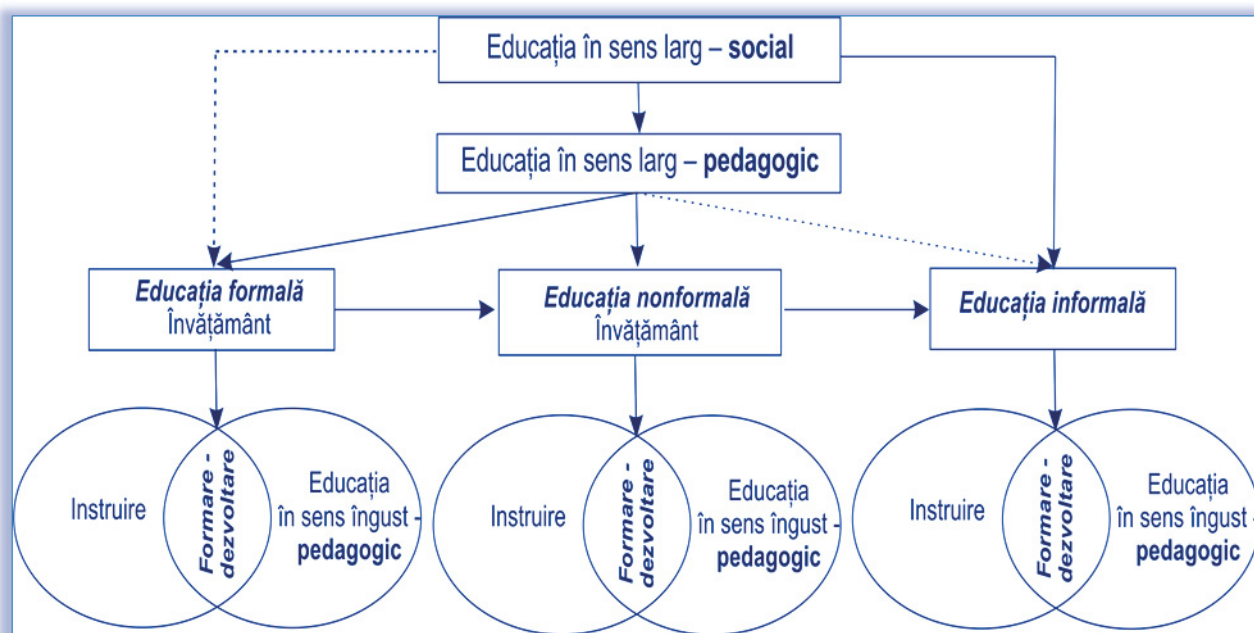

Figura 1. Educația ca concept [7, p. 38]

- *educația ca ansamblu de influențe* (acțiuni deliberate sau în afara unei voințe deliberate, explicite sau implicite, sistematice sau neorganizate care contribuie, într-un fel sau altul, la formarea omului ca om [2, pp. 13-16].

S. Cristea definește educația din perspectivă axiomatică: „Educația este o activitate psihosocială, bazată pe valorificarea cerințelor psihologice, interne, în funcție de cerințele sociale, externe” [3, p. 146].

Cu alte cuvinte, educația este concepută predominant ca proces psihologic de formare a personalității prin valorificarea resurselor sale interne și ca produs social determinat de condițiile culturale, economice, politice, naționale etc.

Ca activitate psihosocială, educația are un caracter obiectiv – formarea-dezvoltarea permanentă a personalității.

E. Durkheim definește educația ca fiind „acțiunea generațiilor adulte asupra celor tinere, cu scopul de a le forma acestora din urmă anumite stări fizice, intelectuale și mentale, necesare vieții sociale și mediului special pentru care sunt destinate” [5].

Sintetizând definițiile educației, deducem două tendințe principale în abordarea acestui fenomen:

- *Prima tendință* ține de înțelegerea educației ca fenomen *sociocentrist*, structurând clar componentele „educație”, „formare-dezvoltare”, „instruire”, „învățământ”.
- *A doua tendință* ține de înțelegerea educației ca o activitate *psihosocială*, identificând instruirea și formarea ca subsisteme principale. Educația, în sens îngust – ca activitate de formare a unor calități, atitudini, trăsături concrete ale ființei umane – nu este definită ca un subsistem al educației în sens larg – pedagogic.

Educația, în sens pedagogic, este un proces complex, poliaspectual, având ca principale constituente instruirea și educația în sens îngust, caracterizate prin trăsături imanente/specifice, care nu vin în contradicție cu unitatea și integritatea acestuia.

Așadar, instruirea și educația, având specificul propriu, care reflectă trăsăturile lor imanente, constituie un proces unitar/integru, deseori denumit și *proces pedagogic*.

În dependență de modul de abordare a educației și în dependență de scopul și finalitățile educației se stabilesc și formele principale de realizare a acestui proces.

Educația formală, nonformală și informală

Educația formală este o activitate în cadrul instituțional, organizată sistemic și realizată de cadrele didactice permanente, pe baza unui curriculum oficial, în timp și spațiu.

Educația formală este ghidată strict de cadrul juridic-normativ, de politicile educaționale ale statului și de ansamblul de acțiuni pedagogice la nivel de sistem și la nivel de proces: proiectarea strategică și operațională, proiectarea pedagogică/curriculară, învățarea școlară sistemică orientată prioritar spre atingerea finalităților preconizate, evaluarea obiectivă și riguroasă și obținerea certificatelor respective de finalizare a studiilor.

Educația formală, fiind axată pe normativitate, este deschisă spre alte modalități de realizare a acțiunilor educative.

Educația nonformală desemnează o realitate mai puțin formalizată sau neformalizată, însă cu efecte formative. Activitățile educative angajate în acest sens se caracterizează printr-o mare diversitate, flexibilitate, fiind determinate de interesele și opțiunile individuale ale elevilor.

Conceptul-cheie al educației nonformale constă în realizarea funcției de complementaritate în raport cu educația formală. Această funcție se realizează prin două direcții: activități organizate în afara clasei – cercuri, concursuri, olimpiade, întreceri, manifestări culturale și artistice etc.; activități organizate în afara școlii – excursii, vizite, tabere, expoziții, centre de creație etc.

Caracteristicile de bază ale educației nonformale: flexibilitate și mai mare deschidere în raport cu educația formală, proiectarea pedagogică neformalizată, deschisă spre interdisciplinaritate și educație permanentă, spre inovație și experiment, evaluarea facultativă, neformalizată cu accente pe stimulare, costurile mai mici față de cele ale educației formale.

Prin aceste caracteristici, educația nonformală se plasează în afara sistemului de învățământ formal, însă în strânsă corelație cu acesta, fiind menită să ofere serviciile sale copiilor și tinerilor și să atingă obiectivele educaționale preconizate/identificabile.

Educația nonformală se încadrează în conceptul educației pe parcursul întregii vieți și este privită ca o strategie de creare/constituire a societății bazate pe cunoaștere.

Educația informală se definește ca o acțiune ocazională, paralelă, spontană, difuză; ca o totalitate de informații neintenționate, eterogene, voluminoase cu care este confruntat individul în practica de toate zilele și care nu sunt selectate, organizate și prelucrate din punct de vedere pedagogic [3, p. 46].

Educația informală nu angajează o activitate special proiectată la nivel instituțional și corelată între „subiect-obiect”. La realizarea acestei forme de educație contribuie: familia, mass-media, biserica, muzeele, strada etc.

În acest sens, influențele educative au un caracter spontan și continuu și respectiva influență înregistrează o creștere substanțială, susținută de „o masă informațională enormă ca volum, dar eterogenă, foarte variată și inegală de la zi la zi, de la persoană la persoană” [4, p. 232].

Într-o perspectivă sistemică, se poate lesne observa că toate cele trei dimensiuni ale educației au câte ceva specific de îndeplinit:

1. **Educația formală** oferă ca demers inițial, introducerea individului în tainele muncii intelectuale organizate, posibilitatea de a formaliza cunoștințele, plecând de la achiziții istorice și practici reieșite din acțiune, recunoașterea achizițiilor individuale, formalizarea și concretizarea achizițiilor în alte modalități educative pe plan social.

2. **Educația nonformală** răspunde adecvat la necesitățile concrete de acțiune; oferă un prim moment de abstractizare prin extragerea de cunoștințe din practică; facilitează obținerea cunoștințelor, formatorii plecând de la nevoile resimțite de educați; demitizează funcția de predare.

3. **Educația informală** furnizează o sensibilizare la contactul cu mediul ambiant, momentul declanșării unui interes de cunoaștere pentru subiect, posibilitatea trecerii de la un interes circumstanțial la o integrare mai cuprinzătoare, posibilitatea unei explorări personale, fără obligații sau prescripții ferme, o marjă de libertate de acțiune pentru elaborarea unui proiect personal, posibilitatea de a gestiona propriul proces de formare.

În același timp, pot fi invocate mai multe rațiuni pentru o integrare a celor trei modalități: capacitatea de a răspunde la situații și nevoi complexe, conștientizarea unor situații specifice, cu totul noi, o mai bună conștientizare a unor nevoi

individuale și colective, o mai mare sensibilitate la situații de blocaj care cer noi abordări și rezolvări, ameliorarea formării formatorilor, facilitarea autonomizării „formaților”, conjugarea eforturilor din mai multe subsisteme sociale care au în vedere educația.

Dar pot fi reținute, simultan, și unele rațiuni contrare acestei integrări posibile dintre educa-

ția formală, nonformală și informală, atunci când: se pune în aplicare un sistem mai selectiv al indivizilor; această conjugare funcțională apelează la un sistem centralizat care poate răpi din marja de libertate a acțiunii în interiorul fiecărei modalități; este urmărită menținerea unei disjunctii între inteligența abstractă și inteligența concretă (scop care, cel puțin teoretic, poate fi admis).

Tabelul 1. Cadrul comparativ al formelor generale ale educației

Nr. crt.	Educația formală	Educația nonformală	Educația informală
1.	În instituții de învățământ oficiale/ speciale	În diferite locații, de regulă, specializate, dar și în varii locuri	-
2.	Obligatorie	Benevolă	Inconștientă
3.	Finalitățile și standardele sunt unice pentru toți.	Finalitățile au/ poartă un caracter deschis.	Lipsesc.
4.	Aceeași paradigmă educațională	Diversitatea abordărilor	Nu există.
5.	Relații de subordonare	Relații deschise	Nedefinite
6.	Adaptarea la valori sociale, umane	Orientare spre dezvoltare și creare a valorilor	Orientare la valori sociale, la valori politice și de grup
7.	Curriculumul formal	Curriculumul nonformal care asigură posibilități de alegere.	Curriculumul ascuns
8.	Limitată în timp (<i>grădiniță, clasele primare, gimnaziu, liceu etc.</i>)	Poate fi realizată pe parcursul vieții.	Pe parcursul vieții
9.	Calitatea educației se apreciază de către sistem (<i>profesori, evaluatori</i>).	Calitatea educației se apreciază de formabili și / sau părinți.	Nu se apreciază.
10.	Orientarea la rezultat (<i>ca dominantă</i>)	Orientarea la proces (<i>ca dominantă</i>)	Nu poate fi stabilită.
11.	Axare pe cel ce învață, păstrând rolul dominant al profesorului și al școlii.	Axare pe cel ce învață, fără a oferi rolul principal profesorului.	Nu se valorifică.
12.	Numărul mare de formabili nemotivați pentru învățare	Majoritatea formabililor sunt motivați în virtutea alegerii benevole.	Nu se fixează.
13.	Se finalizează cu înmânarea unor diplome de terminare a studiilor respective.	Se finalizează fără înmânarea diplomelor, uneori pot fi înmânate certificatele respective.	Nu există finalitate.
14.	Se axează dominant pe activitatea cognitivă (teoretică).	Se axează dominant pe activitatea practică.	Nu poate fi fixată activitatea dominantă.
15.	Provoacă stres, anxietate, în primul rând, în procesul evaluărilor/ examenelor.	Diminuează stresul, anxietatea.	Provoacă stres/anxietate.
16.	Formează pe cei care învață.	Formabilii se dezvoltă singuri.	Formabilii se dezvoltă singuri/ autonom.
17.	Domină: ascultarea + disciplina + repetarea.	Domină: libertatea + autoactualizarea + transformarea socială.	Libertatea cu un nivel redus de autoactualizare și transformare socială pozitivă
18.	Costisitoare	Mai puțin costisitoare	Nu poate fi apreciată la etapa actuală.

Cert este că toate cele trei educații „paralele”, chiar dacă au propriul câmp de acțiune și funcționalități diferite, îngăduie extensiuni și inter-pătrunderi benefice, această articulare conducând la întărirea lor reciprocă și la eficientizarea demersului educativ. Cele trei forme se sprijină și se condiționează reciproc. Trebuie recunoscut totuși că, sub aspectul succesivității în timp și al consecințelor, educația formală ocupă un loc privilegiat, prin necesitatea anteriorității ei pentru individ și prin puterea ei integrativă și de sinteză.

De amploarea și profunzimea educației formale depinde calitatea coordonării și integrării influențelor nonformale și informale. Că la un moment dat ponderea educației se poate deplasa în favoarea nonformalului sau a informalului este adevărat. Depinde când, cu ce se pleacă mai departe și ce reușește individul să (mai) facă în continuare [8, pp. 47-48].

Concluzie

Cadrul universal al educației postmoderne anticipează construcția unei realități socioumane orientate spre:

- realizarea unei armonii cu natura și societatea;
- cooperare și negociere în realizarea scopurilor;
- comunicarea eficienței în diferite situații sociale, profesionale, cotidiene;
- egalizarea șanselor de reușită în orice context comunitar;
- valorificarea tuturor resurselor culturale (morale, filosofice, religioase, tehnologice, științifice, estetice, profesionale etc.);
- formarea și dezvoltarea unei conștiințe civice angajate la scara valorilor general-umane.

Realizarea acestor orientări este condiționată de valorificarea sinergică și interconexă a educației formale, nonformale și informale.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Callo T. *O pedagogie a integralității*. Chișinău: CEP USM, 2007.
2. Cerghit I. Determinațiile și determinările educației. In: *Curs de pedagogie*. Universitatea București. București, 1988.
3. Cristea S. *Fundamentele pedagogiei*. Iași: Editura „Polirom”, 2010.
4. Cucuș C. *Pedagogie*. Ediția a II-a. Iași: Editura „Polirom”, 2006.
5. Durkheim E. *Educație și sociologie*. București: Editura Didactică și Pedagogică, 1980.
6. Guțu VI. *Pedagogie*. Chișinău: CEP USM, 2013.
7. Guțu VI., Vicol M. *Tratat de pedagogie – între modernism și post-modernism*. Iași: Editura „Performantica”, Institutul Național de Inventică, 2014.
8. Văideanu G. *Educația la frontiera dintre milenii*. București: Editura Didactică și Pedagogică, 1988.